

Ясен Димитров

КАКВО НИ ПРАВИ БЪЛГАРИ:

**Разкриване психологическите маркери на
българската национална идентичност.**

д-р Ясен Димитров

**Какво ни прави българи:
Разкриване психологическите маркери на
българската национална идентичност.**

2022 г.

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

доц. д-р Григорий Вазов, главен редактор

доц. д-р Радостин Вазов, зам. главен редактор

проф. д.ик.н. Методи Христов

проф. д.ик.н. Виржиния Желязкова

проф. д-р Радослав Габровски

проф. д-р Даниела Бобева

проф. д-р Емилия Миланова

проф. д-р Григор Димитров

доц. д.ик.н. Красимир Тодоров

доц. д-р Станислав Димитров

доц. д-р Даниела Илиева

ас. д-р Виктория Гацова

ISBN 978-619-7622-19-5

Издателство на ВУЗФ: „Св. Григорий Богослов“

София 2022г.

Съдържание

Абстракт:.....	4
Предистория.....	6
ЧАСТ 1: Увод към темата	9
1.1 Кой съм аз и кои сме НИЕ	10
1.2. Цели, задачи, предизвикателства и още предизвикателства.....	12
1.3. Нещата, които вече знаем.....	14
ЧАСТ 2 Индивидуална и групова идентичност	22
2.1 Формиране на индивидуалната идентичност.....	23
2.2 Генезисът на теориите за групова идентичност.....	38
ЧАСТ 3: Национална идентичност	50
3.1. Национална идентичност - изясняване на понятието.....	51
3.2 Идентичността на голямата група през погледа на Вамик Волкан	58
3.3 За груповата травма и споделената гордост.	68
Част 4: Какво ни прави българи?	79
4.1 Хронология и методология на проведеното изследване.	80
4.2. Анализ на резултатите.....	88
4.3. Дискусия	100
Част 5 Насоки за приложение в социален, икономически и политически аспект	108
5.1 Нуждата от промяна.	109
5.2 Политиката и мястото на националната идентичност в нея.	112
5.3 Малцинствата.....	123
5.4 Българската емиграция	132
5.5. COVID по български – пандемията като огледало на гражданското общество.	137
5.6. Укрепване на българската национална идентичност – малки стъпки към голямата цел.	148
Заключение	164
Епилог: Изтрезняването на един народ.....	169
Понятия термини и наименования използвани в текста	172
Приложения	174
Библиография:	182

Абстракт:

Книгата разглежда въпроса за маркерите на българската национална идентичност, като цели да ги дефинира, изследва и разкрие. Текстът е организиран в пет части и следва няколко взаимосвързани логически нишки. В началото се прави кратък обзор на това как темата за българската национална идентичност е разглеждана от предходни автори и научни колективи. Поставя се и фокус върху изясняване на идентичността като научно понятие – включително индивидуална, груповая и в последствие - национална. След това се представя теоретичният модел на В. Волкан, който извежда маркерите за идентичност на голямата група под формата на избрана груповая травма и споделена гордост.

След това текстът представя изследване, направено с извадка от 1118 респондента, което цели да изведе кои са маркерите на българската национална идентичност според модела на В. Волкан. Резултатите са интерпретирани в посока анализ на конкретните маркери, представени са няколко статистически разбивки, включително и по етнически признак.

След това се отваря дискусия, която търси връзката на маркерите с поведения, известни като симптоми на социалната травма – социално значими поведения и нагласи, които имат дезадаптивен ефект върху обществения живот. Тук се разглежда и въпроса за приложението на направените разкрития в сфери като външна политика, интеграция на малцинства, емиграция, справяне с COVID – 19 и нивото на формиране на гражданско общество.

В заключителната част, под формата на насоки за приложение, се предлагат конкретни стратегии, с помощта на които да се подкрепят позитивните елементи от българската национална идентичност, с помощта на образованието, медиите, частен сектор и държавните политики.

Ключови думи: Национална идентичност, социална травма и поведенчески последици, формиране на гражданско общество

Abstract:

The study examines the topic of Bulgarian national identity markers, with purpose to study and to reveal them. Initially, the text discusses the theoretical basis of the concept of National Identity, presenting definitions and conceptual models, followed by a brief overview of the scientific developments on the topic made in Bulgaria. Then the theoretical model of V. Volkan and his theory of Identity markers is revealed. The theory explicates the concept of so-called markers of identity of the large group chosen trauma and chosen pride. Then the study presents a research conducted with a sample of 1118 respondents, which aims to identify the markers of Bulgarian national identity according to the model of V. Volkan. The results are interpreted in the direction of analysis of specific markers and several statistical breakdowns are presented. After that follows a discussion, that opens the question of the relation of the revealed markers with set of behaviors known as symptoms of social trauma - behaviors and attitudes that have a maladaptive effect on society. In the final part, in the form of guidelines for implementation, specific strategies are proposed with the help of which the positive elements of the Bulgarian national identity can be supported thru education, media and state policies.

Key words: National identity, markers of national identity, social trauma, behavioral manifestations

Предистория

Истинската история на тази книга започна през 2010 г. Тогава, разбира се още не го знаех, но си спомням много добре емоциите, които предизвика в мен прочитането на една статия публикувана в легендарното списание „The Economist“. Тя беше озаглавена „Богатите, щастливите и България: дали парите наистина купуват щастие“¹. За тези, които не са имали възможност да я прочетат, статията разглежда връзката между икономическото благосъстояние на гражданите на една държава и тяхното усещане за щастие, позитивизъм и удовлетвореност от живота. Базирайки се на извадка от над 70 държави, се представя силна връзка между жизнения стандарт и усещането за щастие. Представените данни водят до извода, че колкото по – развита икономически е държавата, толкова по – щастливи са гражданите ѝ, с други думи, че парите всъщност купуват щастие! Сред най – щастливите са посочени някои скандинавски държави като Дания, Норвегия, Швеция, също, САЩ, Канада и Великобритания. Сред най – нещастните редица Африкански държави с много нисък доход и страни, в които по време на изследването има военни конфликти като Ирак и Хаити, но това е съвсем разбираемо и потвърждава горната закономерност.

Най–голямото отклонение от нея, разбира се наблюдава в Република България, където според статията, доходите и жизнения стандарт на гражданите многократно надвишават тези на Африканските и на много държави от Южна Америка, Африка и Азия, но усещането за щастие е толкова ниско, че България е наречена **„най-тъжното място за живеене на света“**. В моят ум, тази фраза натисна някакъв скрит бутон, който поддържаше мислите ми дълго време неспокойни и създаваше едно тягостно усещане, че с нас българите нещо не е наред.

¹ The rich, the poor and Bulgaria: Money can really buy you happiness. The Economist, Dec 16 th, 2010, economist.com/node/17722557/print

Авторите на статията не можеха да дадат рационално обяснение на парадокса и може би това е причината да кръстят статията си по този оригинален начин. Все пак, тяхна интерпретация на данните свързваше въпроса за ниското ниво на щастие при българите с имажинерното понятие „Национална култура“. Това в моята глава звучеше по – скоро като работна диагноза, отколкото като изчерпателен отговор и само задълбочи тревогите ми. Още много месеци след това продължавах да мисля над особеностите на нашата народопсихология и да търся „виновника“ за българското нещастие, песимизъм и хронично недоволство.

Няколко години по – късно през 2015г. се случи още нещо, което ме приближи до написването на настоящата книга. Тогава, съвсем случайно, воден не толкова от конкретен интерес, колкото от желание да се срещна с някои колеги от университета, посетих една отворена лекция на професор Вамик Волкан. Лекцията беше на тема психология на голямата група и влизайки в нея, няхах дори най- малка представа за ефекта, който тя ще има върху цялостното ми мислене, а по – късно и върху професионалните ми интереси.

Лекцията разглеждаше въпросите за националната идентичност през призмата на новосъздадената политическа психоанализа - клон от психологията, за който дотогава не бях чувал почти нищо. Слушайки различните примери, които В. Волкан разказваше, част от които свързани със съседни балкански държави, в главата ми отново беше натиснат онзи същия бутон, активираха се същите чувства и въпросите, които се бяха появили след прочитането на статията от „The Economist“. Колкото повече продължаваше лекцията, толкова повече моят интерес растеше.

Още в следващите дни и седмици въпросът за българската националната идентичност започна да ме вълнува дълбоко. Усилено четях литературни източници и информация в тази посока. Търсих отговори за „българския парадокс“, коментирах темата с приятели и

колеги. Отговор все още нямах, но поне си бях задал правилните въпроси.

Допълнителен тласък за интереса ми по темата за нациите и техните колективни поведенията получих от събитията, случващи се през последните няколко години в Европа. Конструирването на новосъздадената македонска нация, взаимоотношенията между бившите Юго държави, набиращата сила доктрина за създаване на Ейре, стремежът на каталунците да получат независимост, Brexit и т.н.. Както ще видите, всичко това има много допирни точки по темата за националните идентичности.

Може би последният стимул, който ме накара да се захвана с писането на тази книга, дойде от събитията, свързани с COVID пандемията, въпросът за ваксините и нагласите, формирали се в обществото ни в тази връзка. И този път нацията ни се открояваше на фона на всички останали европейски държави, отново представяйки нов български парадокс – този път по най – висока смъртност и най- нисък процент на ваксинирани в Европейския съюз.

Нека кажа и за чисто физическата реализация на изследването и публикуването му в тази форма. Това нямаше да може да се случи без подкрепата на моите колеги преподаватели от ВУЗФ и УНСС. Много от тях ми помогнаха, насърчиха и даваха идеи, но на двама искам да благодаря поименно. Това са доц. Радостин Вазов и доц. Атанас Атанасов, които чисто физически се включиха в събирането на данни за изследването, също в статистическата им обработка и анализ.

Накрая, се обръщам към двама мои ментори, мога да кажа и приятели, проф. Марин Паунов, проф. Иво Влаев, за да им благодаря за това, че в разговорите ни, те никога не спират да ме провокират, а това ми помага да погледна темата през един различен ракурс. Без подкрепата на всички тези хора настоящият текст никога нямаше да „оживее“.

Благодаря ви!

ЧАСТ 1: Увод към темата

В тази първа част се отваря основният дискурс, в който ще бъде изложена авторовата теза. Поставя се също основата на логическата линия, която ще бъде следвана през целия текст и се полагат основите за навлизане в дълбочината на темата за идентичността.

Първата част е съставена от три глави.

Глава 1.1. е озаглавена „Кой съм аз и кои сме Ние “. Освен, че прави своеобразно въведение към съдържателната част и основната проблематика в текста, тя служи като „загрявка“ към темата за идентичността. Това усилие е насочено, не толкова към разбирането на тезата, колкото като емоционална настройка на читателя.

Глава 1.2. описва целите, задачите и предизвикателствата, които стоят пред книгата, което по същество са всички необходими “атрибути“ за да се мотивира написването на един научен текст, макар и както ще стане ясно, в настоящия случай едно от най-големите предизвикателства ще е самият формат на написване.

Глава 1.3. прави кратък обзор на това как се е отразявала темата за националната идентичност от други автори в България. В нея се цели, от една страна да се подчертае приноса, който техните разработки дават, от друга да се демонстрира липсата на задоволителен отговор на основния въпрос, мотивиращ написването на книгата, а именно – какво ни прави българи, кои са маркерите на българската национална идентичност.

Решението главите да се структурират по този начин идва от намерението да се страни от чисто академичния формат на писане, при който се следва стриктна рамка и логика на изложение, дава се ясна информация и аргументирана позиция, но много често това става за сметка на лекотата и удоволствието от четенето. Вместо да се следва такъв формат, текстът се стреми да инициира диалог с читателя, да го

провокира, да го увлече към темата и да го накара да изпитва удоволствие от четенето.

1.1 Кой съм АЗ и кои сме НИЕ

Кой съм аз? Това е един от тези въпроси, които всеки от нас си задава поне веднъж в живота. На него обикновено намираме отговор сами, вглеждайки се в себе си. Това е процес на екзистенциална авторефлексия, който може да бъде подпомогнат от религия, изкуство, литература или наука, но винаги е въпрос за определяне на индивидуалните ценности и завършва с намирането на това, което ни прави различни и уникални.

Въпросът обаче, кои сме ние, следва различна мисловна линия. Оставяйки нашата индивидуалност на заден план, той пита за хората, с които сме свързани, пита по какво си приличаме с тях и ни помага да си дадем сметка, че въпреки нашата индивидуалност, ние все пак принадлежим към нещо по-голямо от нас самите - семейство, общност или нация. АЗ като индивид и НИЕ като група –истинските прозрения за човешката ни същност минават през разбирането на взаимодействието между тези две системи на самоопределяне, които наричаме идентичност.

Идентичността е тема, която занимава социалните и поведенческите науки още от годините на тяхното зараждане. Когато говорим за индивидуална идентичност, понятието описва разбиране на човека за себе си, което включва, неговото усещане за цялост и признаците, които го разграничават от другите.

Макар да не се занимава целенасочено с въпросите за индивидуалната идентичност още З. Фройд, прави препратки по темата и използва понятието в своите трудове, като говори за идентификационната на детето със значимите възрастни, подчертавайки ролята на този процес

за оформянето на личността му². По – късно автори като Е. Ериксън³ и Х. Ташвел⁴, дават ясните „очертания“ на понятието, оформяйки съвременните схващания за индивидуалната идентичност, представяйки я като „субективно чувство за укрепваща тъждественост и непрекъснатост на индивида“⁵. По този начин те разглеждат идентичността като връзката между психичните, биологичните и социалните аспекти на индивида. В този смисъл няма да е пресилено ако кажем, че една здраво изградена индивидуална идентичност стои в основата на всяка добре изградена личност.

Разбира се, освен индивидуалната си идентичност, като социални същества, ние развиваме и редица други групови идентичности. Те от своя страна са израз на нашата принадлежност към отделни общности и подпомагат свързването ни с другите. Такива са националната, етническата, религиозната, политически-идеологическата, професионалната и др. Някои от тези идентичности избледняват или се променят във времето, други се вкореняват дълбоко в личността на индивида, превръщат се в градивни елементи на неговата Аз - концепция.

Взаимодействието между индивидуалната идентичност и различните групови идентичности е несъмнен факт. Още преди да се появи каквато и да е концептуална рамка по темата, част от вече споменатите автори свързват тези психични конструкти. Фройд⁶ говори за умаления модел на обществото, което детето си изгражда на базата на това, което наблюдава като взаимоотношения между своите родители. Ериксън го допълва като казва, че идентичността се създава от взаимодействието между индивида и социалната му група чрез приемане на „общностната култура“⁷ и твърди, че взаимодействието личност –

² Фройд, З. (1993) Тайната на живота. Eurasia academic publishers, София

³ Erikson, E. (1963) Childhood and society. New York, Norton.

⁴ Tajfel, H. (1981) Human groups and social categories. Cambridge, England: Cambridge University Press

⁵ Ериксън, 1996, с. 38

⁶ Freud, S. (1939)

⁷ Ериксън, 1996, с. 42

общество стои в основата на формиране на индивидуалната идентичност.

С развитието на психологията като наука, интересът към различните видове групови идентичности расте и те се изследват все по - задълбочено. Една от причините за това може да се търси в подемот на националните доктрини и формирането на множество нови държави на чисто етнически принцип. Повлияването на потребителското поведение, чрез брандинг, базиран на произхода на определени стоки е другата тенденция, която дава тласък в тази посока. Не на последно място, различните обществени кризи и конфликти, които се случват на база на етнически, расови или религиозни различия, приемане или отхвърляне на сексуална идентичност на цели прослойки от обществото привличат вниманието на учените в търсене на тяхното разрешаване. При всички тези случаи, идентичността на голямата група е тази, която играе съществена роля, а нейното разбиране и когато това се налага, нейното моделиране е основният източник на този засилен интерес. Както ще стане ясно, настоящият текст не прави изключение от тези тенденции.

1.2. Цели, задачи, предизвикателства и още предизвикателства.

Измежду всички групови идентичности, несъмнено най – устойчивата, а и може би най – значимата е националната. Чувството за общо начало и обща история споделяна от „цял един народ“ се изразява не само в говоренето на езика, но и в общи обичаи, култура и ценности. Нещо повече, националната идентичност носи в себе си вярвания за това какво може и какво не може да постигне една нация, съдържа митове за силните и слабите ѝ страни. Всичко това са елементи, които влияят за появата на социално значими поведения, които се практикуват в едно общество и без съмнение изграждат неговия облик.

През последните години в България все повече се говори за създаване на гражданско общество, за развиване на гражданско самосъзнание. Обществените тенденции, поведенията, нагласите на гражданите на една държава се влияят от много фактори и начина, по който е формирана националната им идентичност, със сигурност е един от тях. Могат ли позитивните процеси в българското общество да бъдат подпомогнати, може ли да бъдат предприети действия, които да имат градивен ефект върху самосъзнанието на българина? За да дискутираме всичко това ние първо трябва да **разберем какво ни прави българи**. Това налага да открием кои са ключовите елементи, които оформят българската национална идентичност.

В тази връзка мога да формулирам и **Основната цел** на този текст, която е да се разкрият ключовите елементи- маркерите на българската национална идентичност. Това не е самоцел, продиктувана от чисто академични подбуди. Идеята е след разкриването на тези маркери да се анализира влиянието им върху обществено значими процеси в българското общество и върху поведенията на гражданите на Република България. Също така, да се генерират препоръки в посока подпомагане на процесите, които са позитивни за изграждането на националното самочувствие и укрепване на националната идентичност. Не на последно място, моето силно желание е този текст да провокира дискусия, нито тясно политическа, нито тясно академична, чрез която НИЕ, българите да започнем да мислим в посока на това как да станем единни като народ и нация.

За да може всичко това да бъде постигнато ще се наложи текстът да следва няколко основни **задачи**. Част от тях изискват търпение, както от автора за да ги напише, така и от читателя, за да ги прочете. Например:

1. Да се направи теоретичен обзор на основните научни концепции за национална идентичност. Това е необходимо, за да даде яснота по

отношение обхватът на понятието и да се обоснове модел, чрез който да се изведат маркерите за националната ни идентичност.

Друга такава задача е:

2. Да се направи преглед на предходни научни разработки по темата национална идентичност на българина, за да се представи на читателя како е направено и да се анализира имат ли изводите на други автори допирни точки с настоящия текст.

3. За да може да се говори за научност и непредубеденост също следва да се проведе и представи изследване, което да разкрие маркерите на националната идентичност на българина и да се направи статистически анализ, резултатите, от който да са под формата на научна дискусия, изчистена от националистически субективизъм.

Всичко това е необходимо, за да може текстът да представи аргументирана позиция и да изясни въпросите, на които цели да отговори, като се базира на факти и обективно измерени данни, а не на спекулации, предположения и философски размисли по темата.

Последната и може би най трудна задача, която е и най- голямото **предизвикателство** пред такъв текст е, да ни накара да се замислим – нас индивидите, които изграждаме българската нация и ако след прочита му открием че практикуваме и споделяме общи характеристики, тласкащи ни към поведения, които ни отдалечават от желаното състояние на общество, да ни мотивира към трайна и дълбока промяна.

1.3. Нещата, които вече знаем

Винаги е добре когато преди за започне да „излива“ своите мисли, един автор си направи труда да прочете това, което другите преди него, вече са написали по темата. Често съм се замислял дали поговорката

„никой не е пророк в собствената си страна“ не е измислена от българин, защото ние имаме този „талант“ да не отчитаме постиженията на нашите сънародници, особено когато, живеем по едно и също историческо време с тях. Аз многократно съм си обещава да не правя тази грешка и затова се постарях да прочета внимателно предходните авторски разработки направени върху българската национална идентичност.

Без да имам претенциите, че ще предоставя обстоен анализ в исторически или концептуален аспект, искам да отбележа, че темата съвсем не е нова, нито за научното, нито за широкото обществено пространство. Трябва да добавя също, че тя е генерирала сравнително висок интерес сред българските автори още от втората половина на 20 век.

За съжаление по отношение на ранните текстове истината е, че изследванията на националната ни идентичност по времето на комунизма, са така тясно свързани с политическата идеология, че не могат да дадат релевантни данни и да послужат за основа на научна дискусия. Макар различни групови идентичности да се споменават в отделни научни трудове, а при прочит „между редовете“ да се прокрадва призмата на чистата наука (пример за това са творбите на проф. Георги Фотев⁸), голямата част от разработките по темата преди демокрацията са чиста проба политическа демагогия.

В началните години на демокрацията обаче, ландшафтът на социалните науки започва бързо да се променя и това води до появата на сериозни изследвания, свързани с различни видове социални идентичности. Повечето от тях са фокусирани върху въпроси, касаещи етническа, религиозна и полова идентичност, но все пак има и няколко значими изследвания по темата национална идентичност, които следва да се споменат и да се отчетат техните приноси.

⁸ Фотев, Г. 1978, 1994

Първото от тези изследвания е направено от Малина Стефанова и е публикувано през 2000 г., в книгата ѝ „Националната идентичност“.

Основната теза, застъпена в книгата е, че формирането на национална идентичност е характерна проява на желанието за самоопределяне на всеки етнос. Според авторката, пътят на самоопределяне неизбежно минава през стремеж за „независимост“ на етноса, неговото обособяване като отделна нация и създаването на собствена държава. Това от своя страна, води до появата на едно специфично чувство, което обяснява силния стремеж на етноса за постигане на независимост. Стефанова го нарича **"чувство за структурна пълнота"** и го формулира като "особено удовлетворение на самосъзнанието на етническата общност и индивида, идващо от убеждението, че собствената специфика е подобаващо защитена единствено под плаща на добре изградената (национална) държавна структура"⁹.

По този начин авторката застава на позицията, че за да се създаде усещане за безопасност на националната идентичност, трябва тя да бъде формализирана чрез юридически, административни и географски граници. Ако погледнем на това твърдение отвъд чисто политическата му казуистика, то ще се съгласим, че формализирането на нацията, най- сигурно се легитимира от самостоятелна държава, която да стане нейна „родина“. Потвърждение на тази теза можем да видим в многобройни примери от нашето съвремие, където ставаме свидетели как отделни етноси не спират да се стремят към създаване на собствена държава, макар това да не е продиктувано, нито от социално – икономическа, нито от расова, религиозна или друг вид дискриминация. Стремещът на баските във Франция, на каталунците в Испания, на шотландците и ирландците във Великобритания са живото доказателство.

⁹ Стефанова, М, 2000, стр. 29

Що се касае до определяне на основните елементи, които изграждат националната идентичност на българина, споменатата книга разглежда въпроса в една твърде широка рамка, според която основният елемент, който я оформя е езикът. Гледна точка, която както ще бъде отразена по – късно в текста, е често споделяна, когато се търсят факторите формиращи идентичността на дадена нация. Стефанова се аргументира, като посочва, че езикът е „посредникът“, чрез който се кодира самоопределянето. Той също е основа при формиране на национална култура, светска култура, бит, традиции, обичаи, фолклор и т.н. В този смисъл, подходът на Стефанова към идентичността следва един чисто семантичен дискурс, който като концептуално схващане е обоснован и легитимен, но в него липсва онази конкретика, която илюстрира кои от елементите предадени чрез езика, оформят „материята“ на национална идентичност.

Друга интересна гледна точка по темата е тази на Дияна Петкова. Тя е представена в книгата ѝ „Националната идентичност в пост-модерния свят“¹⁰.

Книгата е интересна с това, че поставя акцент върху процесите на глобализация и оформянето на мултикултурна Европа. В този контекст Петкова отделя особено внимание на появата на нови параметри на националната идентичност, което според нея е вид адаптация, правеща идентичността на българина по– устойчива.

Макар и писана преди почти четвърт век, част от твърденията на авторката са релевантни и към днешна дата. Пример за това са нейните наблюдения за: “възраждането на етнокултурното самосъзнание на българите, живеещи в чужбина” или за: “все по-голямото значение, което се отделя в България на националната идея”.

Според Петкова, тези промени служат за запазване на националната ни идентичност и съхраняват българското самосъзнание в един

¹⁰ Петкова, Д. (2000) “Национална идентичност и глобализация” издателство “Компас”-Пловдив.

променящ се мултикултурен свят. С друга част от твърденията ѝ, за съжаление не мога да се съглася. Това са тези, в които се говори за разпознаване на „сигурни белези на преодоляване на чисто партийните разделения, вътре в широките народни слоеве“, като част от „модерния вариант“ на българската национална идентичност. Разбира се, през 2022 г., когато ставаме свидетели как разделението се е превърнало в модел на държавата, ние трудно можем да се съгласим с това. Що се касае до приноси, които да бъдат използвани в посока дефинирането на маркери, формиращи националната идентичност, този въпрос остава извън изследователските интереси на Петкова.

Друг значителен принос по темата дава работата на Зорница Ганева. Особено интересна в тази връзка е нейната статия „Изследване на националната идентичност на младите хора от България и Чехия“, публикувана през 2012 г.¹¹.

Изследването на Ганева е уникално с това, че включва сравнение на младежи от България и младежи от Чехия, на базата на различни социални идентичности. Един от акцентите на публикацията е измерването на „тежестта“ на националната идентичност, в сравнение с религиозната, етническата, половата, европейската и локалната. Чрез умел и точен анализ, авторката доказва, че изследваните лица и от двете групи придават най-голямо значение на националната си идентичност, като по този начин емпирично доказва твърденията на Адам Смит, който е най-влиятелният поддръжник на тезата за значимостта на националната идентичност. Друг интересен момент в работата на Ганева е измерването на тенденцията за промяна на силата на идентификацията със съответната нация, която настъпва с възрастта. Според представените резултати, при българите с напредването на възрастта, националната идентичност отслабва своето значение, докато при чехите тя се засилва:

¹¹ Ганева, З. (2012) Изследване на националната идентичност на младите хора от България и Чехия “Реторика и Комуникация” - брой 6, ноември 2012

„Младите хора от Чехия, с увеличаване на възрастта се чувстват по-силно свързани със своята нация и национална идентичност в сравнение с младите хора от България, които сякаш не искат да принадлежат към своята национална група.“¹². Тази констатация кара авторката да търси какви са носителите на тенденцията и съответно да даде своите препоръки за предприемане на различни мерки в посока заздравяването на идентичността на българина.

Макар публикацията и изследването на З. Ганева да проследява една наистина интересна гледна точка свързана с националната ни идентичност, в текста не е отделено внимание на темата за ключовите компоненти, които я изграждат, нито на поведенията, които биха могли да произтичат от тях.

Последният и може би най-значим принос, който искам да спомена, идва от работата на проф. Марин Паунов. Той достига до нас чрез двете му книги – „Ценностите на българите - съвременен портрет на европейски фон“¹³ и „Българското (НЕ)доверие“¹⁴. В тях може да бъде открит един изключително интересен анализ на ценностите и социалните механизми, които определят поведенията на българина и функционирането на съвременното ни общество.

Макар и да не говори директно за национална идентичност – по смисълът, по който ще я разгледаме и дефинираме в този текст, М. Паунов описва широк набор от ценности и вявания, които въздействат на поведението на българите по ясно предвидим начин и характеризират нацията ни. Като дискутира темата за националната културата, по начинът по който я разбира Г. Хофстеде – като „Колективно програмирано съзнание разграничаващо членовете на

¹² Ганева, З., 2012, стр. 10

¹³ Паунов, М., Ценностите на българите- съвременен портрет на европейски фон. София УИ „Стопанство“ 2009

¹⁴ Паунов, М., Българското (НЕ)доверие. Издателски комплекс УНСС, София 2020 ISBN 978-619-232-315-8

една национална група от друга”¹⁵, Паунов разглежда ценностите в контекста на това, че те се научават чрез взаимодействие с групата, в която индивида живее. Той гледа на тях като активатор на конкретни поведения, но също посочва недвусмислената им връзка с националната идентичност. В тезата си за начинът, по който националната култура се поддържа в „ментален модели“, авторът отива дори още по-далеч, правейки паралел между начина, по който ценностите се научават и начина, по който се осъществява процесът на предаване на националната идентичност. Гледната му точка за презпоколенческото научаване и кодиране на съзнанието чрез символи, е най-близкото научно становище, което успях да открия, че кореспондира с основната тезата на този текст:

„Груповата идентичност, груповите ценности и въобще начинът на живот на общността се нуждаят от непрекъснато възпроизвеждане във времето, от пренасяне „от поколение на поколение“. Ритуалите, символите артефакти и други „кодови“ или „символични“ форми на културата и залегналите в нея ценности са отговорни за въпросната приемственост, за наследствеността, запазваща във времето уникалните параметри на общността“¹⁶

За добро или за лошо, темата за ценностите разглеждана в двете книги, отвежда автора към търсене причините за липсата на доверие в българското общество. Несъмнено много важен въпрос, на който също ще бъде отделено място в заключителната част на книгата, но като следва този път, разсъжденията на М. Паунов тръгват в посока различна от национална идентичност и още повече от нейните маркери. Макар и да е важен елемент от тъканта на обществото, социалното доверие е следствие от начина, по който е оформена българската национална идентичност, а не елемент, който я изгражда.

¹⁵ Hofstede, G. (1980). *Culture's consequences: International differences in work related values*. Beverly Hills, CA: Sage

¹⁶ Паунов, М.(2020) стр. 47-48

Освен разгледаните вече трудове могат да се споменат усилията и на други автори. Сред тях са Т. Неделчева, която изследва влиянието на етническото самоопределяне във връзка с националната идентичност¹⁷, Байчинска, Бакрачева, и Савова, които отделят внимание на формирането на националната идентичност на българските юноши¹⁸, също Я. Бакалов, който изследва влиянието на националната идентичност в контекста на националната сигурност¹⁹ и Н. Николов, който изследва въпроса за онтологията на груповата идентичност²⁰. Нито една от тези разработки, обаче не може да даде отговор на въпроса, стоящ в основата на настоящата книга - кои са маркерите на националната идентичност на българина. Макар и повечето разгледани работи да са изчерпателни, стойностни и задълбочени, те не поставят акцент върху – маркери на идентичността и основни компоненти, които я оформят. Също така, с изключение на работата на М. Паунов, цитираните вече разработки не изследват и поведенческите тенденции, които могат да се очакват, в следствие от начина, по който тези маркери са формирали националната идентичност.

Разбира се, това означава, само едно, че за да се даде отговор на въпроса какво ни прави българи, трябва да се изложи изцяло нова теза, такава която обяснява понятието идентичност, разглежда механизмите на неговото формиране и достига до модел, на базата на който може да се измерят маркерите на българската национална идентичност.

¹⁷ Неделчева, Т. Българската национална идентичност – етнически релефи-В: Сб. Националната идентичност – съвременен социален контекст и етични рамки. „Фабер“, 2011

¹⁸ Байчинска, К., Бакрачева, М., Савова, С. (2009). Статуси на психосоциална и национална идентичност, ценности и психично благополучие в юношеска възраст. София.

¹⁹ Бакалов Я. Нагласата за национална идентичност като елемент на националната сигурност. <https://ejournal.vfu.bg/pdfs/naglasata.pdf>

²⁰ Николов, Н. (1999) Общностна идентичност и социална онтология, Годишник на Софийския Университет “Св. Климент Охридски”, Философски Факултет – Психология Том 92, 1999

начало на редифинирането на част от травматични елементи, които ще формират маркерите на националната ни идентичност за идващите поколения.

Епилог: Изтрезняването на един народ

„Една дълга върволица от предтечи - сеятели беше прегазила вече духовната нива на България и хвърлила там семето на самосъзнанието. Тая дивна върволица, която захващаше от Паусий - един калугер и се заключваше с Левски - един дякон - два светци, - беше засеяла и наторила вече нивата и първият беше я благословил от височината на Атон, последният - от височината на бесилото.“
(откъс от глава XVI, *Пиянството на един народ*, от романът *„Под игото“* на Иван Вазов)

Темата за идентичността ни като нация ме е вълнувала през целия ми живот. И аз, като много българи съм прекарал години в емигрантство, живял съм, учил съм и съм работил в държави с много по-различно устройство, култура обществени норми. Моята българска национална идентичност винаги е била част от мен, понякога повод за гордост, друг път източник на срам и усещане за малоценност. Сега от дистанцията на времето, мога да си дам сметка, че тази „ментална сянка“ винаги е играла значителна роля за решенията, които съм вземал, за начините, по които съм се държал и представял пред хората, дори да съм бил на другия край на света. Когато реших да се върна в родината, исках да вярвам, че съм взел решението чисто рационално, сега вече знам че това далеч не е било така, знам че редица подсъзнателни елементи, закодирани в психологическото ми ДНК са оказали своето влияние. Тези елементи са общите маркери за национална идентичност, които споделям със своя народ и ме държат свързан с неговите характеристики, били те добри или лоши.

Последните години националното ни самочувствие осезаемо девалвира. Системата от обществени ценности и вявания ерозира и обществото ни се превръща в сбор от индивиди, които вярват, че могат да успеят единствено сами, за сметка или на гърба на другия. Днес много много наши сънародници смятат, че навън се живее по-добре защото, там не е имало робство, комунизъм, мутренски преход, защото „там има държава“! Държава има и тук, макар на моменти да я възприемаме повече като мащеха отколкото като майка. В общественото пространство се загнездва идеята, че България вече не се раждат герои, че най-стойностните хора от нашата история вече са си отишли и новите поколения не могат да дадат фигури с такава историческа значимост. Нека да не забравяме факта, че едни от най-великите българи-нашите възрожденци, които са били готови да дадат живота си за свободата, парите си за построяване на университети, къщите си за направата на читалища, всички до един са родени към края на робството, когато „предчувствието за свободата“ ги е мотивирало, вдъхновявало и опиянявало. Колективното споделяне на тези опияняващи чувства е именно това, което Вазов нарича пиянството на един народ. Да, по-лесно е да си смел, щедър и горд когато си пиян! След пиянството обаче настъпва моментът на изтрезняване. В него ние, като нация разбираме, че трудното тепърва предстои, че трябва много да се прави и че последиците от робството не са си отишли в момента, в който над земята ни се е развял българския флаг. След като пиянството е приключило, в нас е останала една смесица от песимизъм, недоверие и силен индивидуализъм и всичко това, което ни е помагало да оцелеем и да се съхраним като нация през онези тъмни пет века, сега започва да пречи. Чрез болезнения процес на изтрезняване осъзнаваме, че за да сме успешни, следва да развиваме други нагласи и ценности, които май не са много „нашенски“. Те трябва да са свързани с колективизъм с просоциални поведения и приемането на държавата като репрезентация на родината. Връзките на доверие и изграждането на такива между гражданите, но също и с държавата са ключов елемент от този процес,

също както и запълването на позитивната „митова конструкция“ с нови герои и поводи за национална гордост, за да може след време да станат маркери на националната ни идентичност в пътя на нейното укрепване.

Несъмнено корените на част от проблемите ни могат да се разпознаят в миналото, но техните решения са в настоящето, където ние трябва да знаем какво ни прави българи, но също и какво ще ни направи по-силни и единни като нация.